

НОСИОЦИ СВЕТЛОСТИ СТАРИЈЕ ОД НЕСРЕЋЕ

Александар Јовановић, *О свейлостии старијој од несреће: есеји о српској поезији и култури*, Институт за књижевност и уметност, Београд 2020

Сабравши текстове настале током последње три деценије (1992–2020), преваходно излагане на научним скуповима о српској поезији XX века, рецентна књига Александра Јовановића, нудећи тумачења појединачних песничких остварења или песничких циклуса, сведочи о преданој и проицљивој херменеутичкој активности свог аутора који је поезију, па онда и писање о њој, доживљавао као интензивно, интимно и оплемењујуће животно искуство. Сматрајући, у методолошком смислу, да „из песме се може излазити и улазити, али се, парадоксално, мора стално бити у њој”, Јовановићеви погледи на песничка дела темеље се на стрпљивом и систематичном интерпретативном приступу који полази од тумачења тематско-мотивских и лексичких значењских нијанси, истицања стилистичких и версификацијских особености песама, као и њихове композиције, да би се доспело до сложенијих, сублимирајућих смисаоних окосница. Као значајна својства Јовановићевог херменеутичког поступка подједнако се опажају и наклоност ка откривању интертекстуалних спона међу песничким делима, али и тежња да се оцрта генеза одређене песме или поетског циклуса, да се они сагледају у оквирима песничке збирке којој припадају, целокупног стваралаштва датог песника или спрам књижевног тренутка у којем су настали.

Важност контекстуалног сагледавања песме запажа се већ у тексту „Древно-експресионистички друмовник: над песмом 'Путник' Растка Петровића”, којим се отвара прва целина књиге. Јовановић у њему истиче историју објављивања песме „Путник”, као и поетичке одлике авангардне књижевности присутне у песми. Запажајући да „сам поступак у песми постаје њена грађа”, аутор тумачи три песничка елемента: смер путовања лирског субјекта, мотив изневереног пријатељства и мотив усхићености бескрајношћу простора који повезује Петровића и Киплинга. Осветливши мотив путника и смисаону нит путовање – сазнавање

– еротски занос – нестajaње (смрт), Јовановић истиче да се у овој песми-манифесту

кроз наслагe свести пробијају архетипски обрасци и примитивне основе инди-видуалног и колективног искуства да би се они потом укрстили са историјским временом и савременим тренутком научних и техничких сазнања.

Истакавши да је *Лирика Ийјаке*, уз Петровићево *Ой̄кровење*, најзначајнија и најрадикалнија књига српског модернизма, указавши на однос *Лирике Ийјаке* и *Ийјаке и коменйара*, Јовановићев тумачењски окулар у тексту „Мешавина емоције и ироније: над песмом ’Мизера’ Милоша Црњанског” усмерава се ка песми „Мизера” као потврди мисли да ни мотив љубави није изузет од програмског песничког преокретања постојеће лествице вредности. Иако је авангардно начело рушења традиције присутно у песми, нарочито у погледу супротстављања нормама грађанског света и испољавања ослобођене љубави, аутор запажа да „Мизера” одудара од песама *Лирике Ийјаке* са сличном тематиком јер се у њој не пева равнодушно или презрено осећање према жени него „лик девојке/студенткиње по свему интелектуално равноправан и емоционално близак песничком субјекту.”

Текст „Отварање печата: над песмом ’Труба’ Момчила Настасијевића”, оцртавајући генезу песме „Труба” (прве верзије, прозно-поетске подстицаје за њен настанак као и специфично развијање песме спрам композиције *Седам лирских крујова*), апострофира да се конкретни догађаји из Првог светског рата, уткани у основу „Трубе”, застиру песничким поступком, изразитом симболизацијом и лирском сублимацијом оствареном захваљујући синтакстичким сажимањима и померању емоционалног тона ка дубинским слојевима песме. Постепено и акрибично анализирајући семантичке нијансе песничке творевине, особито мотиве удвајања простора и двоструког значења мотива трубе, Јовановић увиђа да се песма може разумевати као прекомпонована, модерна тужбалица која

конкретан догађај са почетка Првог светског рата спушта до прастарих обреда оплакивања и уздиже до библијског светог времена и симболичке општости.

Имајући у виду да временско ситуирање песама и указивање на часописе/збирке у којима су публиковане „нису само просте библиографске чињенице”, Јовановић у тексту „Синтаксичка синонимија и семантичка отвореност: над циклусом ’Вучја земља’ Васка Попе” прати развијање текстуалног и контекстуалног уобличења вучјих мотива у Попиној поезији. Аналитички поглед на циклус „Вучја земља” открива

његову дијалошку природу (разговор између оца и сина), амбивалентну симболику мотива вука, двозначност односа мотива вука и земље, као и својства која проистичу из места циклуса унутар збирке. Сматрајући да је управо поезија та „вучја со, симбол сазнања које се преноси, усваја и обнавља”, аутор у „Вучјој земљи”, која је „полазећи од митског дошла до хришћанског”, препознаје похвалу културном и националном континуитету.

Текст „Мисао тешка као камен: над сонетом ’Камена успаванка’ Стевана Раичковића” посвећен је одгонетању „тихе напетости” Раичковићеве песме, осећаја да је именовано „за одређени степен померено од реалности и апстраховано”. Указујући на песниково преосмишљавање облика сонета и мотива успаванке, аутор стрпљиво, минуциозно анализира кључне елементе сонета (развијање мотива камена и глагола *успавати се*) закључујући „да све у овој песми тежи ка њеном крају”, ка мотиву птице/песме и замрзавања њеног лета.

Песму која стиже из самих основа Миљковићеве поетике спадајући у врх његовог песништва осветљава текст „Певање као превладавање страха од празнине: над песмом ’Море пре него усним’ Бранка Миљковића”. Наглашавајући да је поменута песма синтеза апстрактних појмова и унутрашње снаге, „емоционалности својствене класичној лирици”, Јовановић аналитичку пажњу усредсређује на Миљковићево певање свести о песми, на мотив нестајања света и његове унутрашње промене чиме започиње путовање/преображај онога који пева. Аутор подједнако указује на празнину, брисање предметности, заборав и одвајање песме од песника, на песничко западање у „опасност граничних ситуација” и самопоништење као на кључне речи песме и целокупне Миљковићеве поетике.

Текст „Молитвени шапат или потреба за чудом као знак најдубље угрожености: над песмом ’Шапат Јована Дамаскина’ Ивана В. Лалића” тематизује јединствену творевину српске поезије у којој се сабирају „бројне линије културе, активира се не мала потенцијално дата меморија”. Отуда Лалићева песма не само да испитује основе и крајње моћи певања – „почев од односа (песничке) слике и прволика, преко (не)могућности поимања духовног и суштинског кроз чулно и пропадљиво, до прожимања и супротстављања индивидуалних и колективних песничких гласова” – него она, укључивши у себе изузетну књижевну традицију и духовно наслеђе, еклатантно доказује ауторову мисао: „да би се испевала ова песма, иза ње су морале да стану целокупна српска поезија и српска култура.”

О односу Бојићеве и Лалићеве песме „Плава гробница”, о томе да је потоњи песник испитивао Бојићеве поетске поруке и њихово важење из једне песнички и историјски другачије ситуације истовремено испитујући и саму природу и смисао свог певања – бави се Јовановићев текст

„Крв ипак није вода: над песмом 'Плава гробница' Ивана В. Лалића”. Осврћући се на Лалићев есеј о Бојићу, као и на две песникове творевине настале након тог есеја – „Податак о Сизифу” и „Војничко гробље” – аутор упућује на семантичку сложеност песме, на чињеницу да у њој, с једне стране „осећање узалудности историјског жртвовања плави Лалићевог песничког субјекта.” Он, с друге стране, исказује тежњу да превлада „статичку сметњу” и успостави везу са прецима доказујући тиме да „чежња за светлошћу и духовним успењем никада није слабила у нама, али је непрестано затамњивана историјским суновратима.”

Указујући на повезаност читалачког и личног као на особину Христићеве поетике, на пледирање за Елиотове речи да су најбољи делови песничког текста они у којима преци потврђују своју бесмртност, истичући песников ироничан однос према људима који, окренути преваходно књигама, остају немоћни да знање надокнаде или замене искуством, Јовановић у тексту „Достојанство пораза: над песмом 'У тавни час' Јована Христића” пажљиво и темељно анализира у наслову поменути песму, особито значењске потенцијале мотива тавног часа и библиотеке.

Текст „О правим разлозима колективног певања: над песмом 'Видање времена' Борислава Радовића” бави се аналитичко-интерпретативним сагледавањем теме повратка из рата и сусрета са измењеним замишљањем, стихова разумеваних као коментар старогрчких епова *Илијаде* и *Одисеје*, али и спонама које песма „Видање времена” остварује са Радовићевим есејем „Крај рата”. Уочивши да се песма темељи на опису тренутка у којем ратници „схватају/осећају да их је рат уништио толико да су мртви пре смрти, да су сишли у поразну стварност и постали тек грађа за епску поезију”, Јовановић истовремено указује на другачије, повлашћеније разумевање улоге поезије у Радовићевом стваралаштву – песма „У сенци родослова” казује да „нема битног певања које не силази до свога порекла.”

У тексту „Два сна у једном сну: над песмом 'Солдатуша' Љубомира Симовића” Јовановић креира контекст за дубље разумевање песме призивајући стихове „Окупације Ужица”, указује на разликовање тачке гледишта песничког субјекта и извршилаца правде, на постојање спољашње и унутрашње перспективе (песнички субјекат/солдатуша), као и на контраст између почетне и завршне поетске слике што су пресечене кратком строфом и тајанственим мотивом дечаковог сна. Констатујући да „Солдатуша” тематизовањем женског начела антиципира збирку *Источнице*, Јовановићево перо, оснажено интертекстуалним запажањима, истиче да песник евоцирајући јеванђеоску причу о Христу, прељубници и фарисејима обезбеђује „песми поред индивидуалног и колективно памћење”.

Указујући на поетичке црте поезије Бранислава Петровића, као и на чињеницу да је његово песништво одређено тренутком у којем се

појавило, Јовановић у тексту „Чудо поезије и чуда живота: над ’Песмом’ Бранислава Петровића” истиче кључне особине насловом истакнуте творевине: естетска провокација, промена интонације и перспективе, колоквијални говор, банализовање исказа, буквализација тропа, слободнији однос према версификацијским правилима, веристички и емоционално неутрални стихови. Они на ироничан, (црно)хуморни и гротескни начин говоре „о елементарном постојању које се, када га додирне чудо поезије, преображава у чудо живота.”

Текст „Љубав јака као смрт: над поемом ’Кад дођеш у било који град’ Матије Бећковића” пружа најпре компаративни осврт на песме „Вера Павлодољска” и „Кад дођеш у било који град” да би се потом аналитичка пажња усмерила ка млађој поеми и њеним својствима – смисаоној и композиционалној функционалности понављања, варирању мотива града, пута и судбинског сусрета, згушњавању световног времена у свети тренутак сусрета, односу „ја” које пева и „ти” којем се певање обраћа, као и мотивима непропадљивости воде и Ваљева као „града над градовима”, који упућују на библијски контекст. Јовановић подједнако тежи да у домен тумачења поеме „Кад дођеш у било који град” укључи и стихове „Парусије за Веру Павлодољску” увиђајући да их повезује вера у свеприсутство лирске јунакиње и вера „у моћ поезије да постојање оне које нема потврђује и обнавља.”

„Од песничког опела до песничке литургије: над поемом ’Плава гробница – Видо’ Милосава Тешића” текст је у којем Јовановић испитује корелацију поменутих Тешићеве песме са остварењима М. Бојића и И. В. Лалића јер

међусобно самерене оне су драгоцене не само за сагледавање развојног пута српске поезије о Првом светском рату и нашег песничког развоја опште него и за промишљања удесног хода српске историје.

Указујући на сливеност мотивских токова песме, на математичку прецизност стихова и снажно метапоетско обележје, аутор увиђа да Тешићеве стихови „именују одсуство нашег историјског и културног памћења, али и снажну потребу да се оно призове и настави” оцртавајући пут „из црнила ка Светлости, од несећања ка памћењу, од тескобе ка спокоју – који заједно прелазе ратници и њихов песник.”

Другу целину књиге отвара текст „Меланхолично родољубље Милана Ракића: над оквирним песмама циклуса ’На Косову’” у којем Јовановић указује на развојну вертикалу певања о Косову у нашој поезији прошлог века, на две приче Григорија Божовића што фигурирају као драгоцене допринос разумевању ширег контекста за настанак познатог Ракићевог песничког циклуса подједнако осветљавајући особености његовог стиха и склопа, као и значења оквирих песама циклуса („Божур” и „Минаре”).

На мисли да је збирка *Ми чекамо цара* мало или нимало последица, како се често говорило, Скерлићеве критике, а више или сасвим „дело промењеног национално-културног контекста и песниковог учешћа у ратовима” утемељен је Јовановићев текст „Ледене слике пакла и варљива идила: од ’Разумљиве песме’ до ’Иду’ и ’Међу својима’ Владислава Петковића Диса”. Анализирајући необичан, искошен поглед на ране победе и Дисове песме у којима су ужаси албанског искуства укрштени са осећањем породичне нежности („Иду” и „Међу својима”), аутор, замишљен над значењем мотива цара, у њему препознаје алузију на ондашњег српског владара, али и на други Христов долазак:

Тако схваћена насловна синтагма баца додатно светло на другу Дисову збирку и умногоме објашњава зашто су у њој мртви и гробља (а не само победе) средишњи мотив.

Текст „Песникови коментари и биће песме: од ’Лирике Итаке’ до ’Итаке и коментара’ Милоша Црњанског” заснива се на рефлексији о коментарима који, поред тога што објашњавају и продубљују значења стихова обезбеђујући читаоцу да види „читаво биће песме, њену генезу и њену дубину”, истовремено сачињавају аутономан књижевни текст. Јовановић тумачи „Оду вешалима” и њену уоквиреност „Апотеозом” и „Коментаром уз ову ’Оду””, као и песме „Спомен Принципу”, „Здравица”, „Траг”, „Серената” и „Мрамор у врту” и коментаре који их прате.

Са свешћу да збирка *Рајни гробови* не означава рез у Винаверовом стваралаштву, како је то сматрао Љ. Симић, него

наставак, али са заокретом поетике авангарде – окретањем ка историјском искуству, и то таквом које потврђује људске и националне вредности, у контексту слутње новог рата,

Јовановић ствара текст „Сновидна поворка мртвих: ’Ратни другови’ Станислава Винавера, понорна књига српске књижевности и културе”. Први део текста изражава Јовановићев став да ове песме нису наративни портрети ратних другова већ „песничко понирање у њихову колективну и појединачну свест”, те да се у збирци пева истрајавање и јединство народа и појединца, док је друга текстуална целина усмерена ка анализи Винаверових песама „Пантелија”, „Сташа” и „Велика парада”.

Текст „Завичајна мелодија у логорској осами: над ’Песмама из дневника заробљеника број 60211’ Милана Дединца” осветљава истовремени настанак песама и коментара из заробљеништва, сједињавање аутентичног песничког гласа са гласовима другова логораша, као и тематизовање завичајних мотива и националне културе. Ослањајући се из поетичких и егзистенцијалних разлога на колективну меморију своје културе, Дединац као

модерни, аванградни песник посведочио је, као и сви велики песници српске авангарде, да нема вредних књижевних дела која нису у битној вези са сопственом културом и националним памћењем.

Емпиријска укотвљеност „Записа о Црном Владимиру”, унутрашња сложеност овог циклуса у којем се преламају кључна питања Раичковићеве поетике, структура циклуса и његова стиховна организација, повезивање мотива кроз дванаест прозно-стиховних целина – значајне су теме које осветљава Јовановићев текст „Ивица са које се види ужас: над циклусом ’Записи о Црном Владимиру’ Стевана Раичковића”. Нарочита херменеутичка пажња посвећена је 8. песми/„Варијацијама” као једној од најбољих песама не само у „Записима” него и у целокупном Раичковићем певању.

Есеј „Духовни патриотизам Ивана В. Лалића: о културно-историјским подстицајима ’Четири канона’” темељи се на Јовановићевој тежњи да прати трагове настајања збирке најпре у рукопису свеске *Смејње на везама*, а потом и рукопису-свесци *Четири канона* истовремено апострофирајући богату основу песникове лектире и чињеницу да је у *Четири канона* стало „целокупно песниково читалачко и људско искуство.” Аутор евоцира и Лалићеве исписе из текстова које је песник читао током рада на *Канонима* и који су махом усредсређени на поетичке и културно-националне теме.

О песнику родне мелодије „дотекле у нашу савремену поезију са самог дна нашег колективног памћења и постојања”, о песнику који је у циклусу „Златно Плаво (Хиландарски типик)” збирке *Божји геометар* „пропевао из хришћанске основе наше културе и нашег бића”, Јовановић пише у есеју „Родни сјај у златној васељени: над циклусом ’Златно Плаво (Хиландарски типик)’ Алека Вукадиновића”. Прожимање средњовековне са народном традицијом и њихово стваралачко укључивање у савремену лирику учинило је да овај циклус фигурира као „јединствена химна српској хришћанској духовности и њеним симболичким бојама.”

Објашњавајући у уводном тексту „Поезија као обасјање смисла” одабир наслова своје књиге есеја, Јовановић указује да је синтагма „светлост старија од несреће” преузета из Лалићеве песме „Податак о Сизифу”. Премда се Сизиф поистовећује са Србином, односно, са судбином српског народа, осећај узалудности преображен је у завршној строфи,

у ефектној поенти о односу светлости и несреће: светлост је једнака пре-
владавању несреће и давању смисла националним искушењима, страда-
њима и лутањима.

У духу даље паралелизације са Лалићевом песмом, они који тврде да је Сизифов камен сунце и да је светлост старија од несреће „могу бити културни предводници и народне путовође, а у контексту наслова

ове књиге јесу сами песници.” Има ли се, међутим, у виду да и писац есејистичких редова о песницима-лучоношама сопственом посвећеношћу и даровитошћу открива и сведочи смисао, подсећајући на све оне идентитетске континуитете и духовне вертикале које баштини српско књижевно, поетско наслеђе, тада постаје очевидно да Јовановићева личност подједнако не подлеже ишчезнућу или забораву – управо је она та светлост старија од несреће.

Мсп Виолеџа Р. МИТРОВИЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
Докторске студије
viomitrovic@gmail.com

СЕНЗУАЛНОСТ ПИСАЊА И ЗАДОВОЉСТВО ЧИТАЊА

Петар Зеџ, *Сензуалности писања*, И. П. ННК Интернационал, Београд 2021

Књигом есеја *Сензуалности писања* редитељ и писац Петар Зеџ (1950) обелодањује суму свог богатог и разнородног стваралачког искуства, као и главне сазнајне, етичке и естетичке детерминанте своје високе културне и националноисторијске свести. Аутор најпре проговара о Светом Сави, па наставља о Стерији, Кочићу, Домановићу, Црњанском и Андрићу. Затим се окреће класично сензационалној проблематици односа између болести и уметности на примерима светских књижевних, музичких и сликарских имена, па перманентном окршају Ероса и Танатоса у историји позоришта – од Еврипида, преко Шекспира и Молијера, до Бајрона, Бихнера и Ибзена, односно Артоа, Женеа и Фасбиндера – да би низ есејистичких промишљања окончао венцем исповедно-аутопоетичких коментара о сопственим романима настајалим током претходне деценије. У свему овом на први поглед збуњујућем тематском шаренилу и садржинској хетерогености постоје, међутим, прилично видне, неретко и сасвим јасне, смисаоне, стилске или методолошке везе између појединих оглашавања, које их, условно, сврставају у неколике компактније целине.

Првој целини припадају есеји о Светом Сави („Свети Сава у Светој земљи”), Стерији („Јован Стерија Поповић – некад и вазда”) и Андрићу („Иво Андрић – сурова игра живота и смрти”). Уприличен по доминантно наративном обрасцу културноисторијске фелџонистике, есеј о Светом Сави ограничава се, као што се види и из његовог наслова, на само један, али умногом пресудно значајан исечак из Савине биографије. Реч је у